

§ 1. Pojem a ráz průmyslové výroby.

I. Průmyslem zoveme veškerá odvětví výroby, která se zabývají mechanickým nebo chemickým zpracováním surovin k tomu cíli, aby tyto změnou své podstaty (na př. z obilí mouka a chléb, z hadrů papír) nebo jen změnou svého tvaru (z dřeva čln nebo stůl, ze lněných vláken plátno a prádlo) staly se teprve způsobilými nebo alespoň způsobilejšími ukojovati určité potřeby lidské.

Výraz průmysl bývá arci v obecné mluvě omezován často jen na průmyslovou velkovýrobu — mluví se na př. o zvláštní »průmyslové« politice nebo podpoře »průmyslu« a pod. — kdežto pro drobnou výrobu průmyslovou vyhrazuje se slovo »živnost« a mluví se pak opět o politice živnostenské, o zvelebování živností a j.

Avšak výraz živnost opět — v národohospodářském smyslu — znamená vůbec všelikou samostatnou a trvalou činnost hospodářskou, pro zabezpečení trvalého důchodu provozovanou, takže v pojem živností spadají též, a sice jako nejpůvodnější »živnost« hospodářství polní a lesní, dále i obchod, dopravnictví a osobní služby, výkony advokátů a lékařů, činnost spisovatelská a p. (nikoliv však nesamostatné práce nádenické a čelední služby, úřednická povolání, a dnes vylučujeme z pojmu výroby po živnostensku provozované i výrobu pro vlastní potřebu), v právnickém smyslu pak rozumějí se živnostmi opět jenom výtěžkové podniky a veškerá samostatně provozovaná zaměstnání, v určitém stálě a v určité době všeobecnému živnostenskému řádu podléhající.

Především průmyslového zpracování jsou suroviny, t. j. produkty, jež okupací nebo prvotnou výrobou byly z říše živočišné, rostlinné či nerostné vyléženy ve formě, k přímému ukojení lidských potřeb ještě nepříhodné. Práce s těžením surovin o sobě spojené (sekání a mlácení obilí, kácení stromů, česání ovoce, dobývání a čištění řepy, kopání rud) nejsou průmyslem, průmysl počíná zpracováním

suroviny o sobě již hotové (již tedy na př. mletím obilí, osekáváním klad).

V ý z n a m průmyslu v tom záleží, že se jím suroviny k lidské potřebě přizpůsobují a tím, jakožto p o l o t o v a r y a n a k o n e c t o v a r y, vyšší hodnoty nabývají.

II. Průmyslová výroba má tyto významné rysy:

1. P ř í r o d n í č i n i t e l é, zejm. vlivy klimatu a složení půdy, ustupují p o m ě r n ě do pozadí, pokud nejde o ložiska surovin a pomocných látek (uhlí, dříví, zeminy) nebo o využitkování přírodních sil motorických.

2. Různé druhy průmyslové výroby nejsou tudíž vázány tou měrou na určité s t a n o v i š t ě jako na př. produkce rýže, vína, obilí atd. při výrobě zemědělské, u průmyslu jest tudíž možno i umělé místní přenášení a místní koncentrace.

3. Tím větší význam mají v průmyslu výrobní činitele p r á c e a k a p i t á l, ač ovšem zase vzájemný jich poměr není při všech formách průmyslové výroby stejný. S postupem vývoje s t o u p á vůbec v průmyslu význam činitele k a p i t á l o v ě h o n a p r o t i p r a c o v n í m u a u v n i t ě k a p i t á l o v ě h o č i n i t e l e s t o u p á o p ě t význam kapitálu s t á l ě h o (nástroje, stroje, provozovny) n a p r o t i o b ě ž n ě m u (suroviny, pomocné látky), který při starších formách výroby měl větší menší převahu (sr. zařízení a provozování dílny řemeslnické a n a o p a k s t r o j n í t o v á r n y).

4. Průmyslovou výrobu lze pomocí kapitálu i práce zpravidla libovolně rozmnožit, zvýšená produkce má v jistých širokých mezích v zápětí p o m ě r n ě s n i ž o v á n í v ý r o b n í h o n á k l a d u, čehož důsledkem jest v průmyslu tendence k s o u s t ř e d ě v á n í v ý r o b y v p o d n í c í c h v ě d y v ě t š í c h a v ě t š í c h.

5. Poněvadž doba ku přetvoření suroviny v tovar potřebná (t. zv. v ý r o b n í p e r i o d a) je v průmyslu oproti zemědělství poměrně krátká a pokrokem techniky ustavičně se zkracuje (na př. předlouhé staré a krátké novější způsoby vydělávání koží), vrací se značná část kapitálu k výrobě vynaloženého prodejem vyrobených tovarů k výrobcí poměrně záhy zpět, i jest mu umožněno použití ú v ě r u k r á t k o d o b ě h o, kdežto v zemědělství vůbec převládá úvěr dlouhodobý.

6. Pojem průmyslu v hořejším smyslu je nezávislý na určité organisaci hospodářské; spadáť v něj jak přeměna látek u primitivních

národů od prvotné výroby ještě neodloučená, tak řemeslnická práce zákazková, tak konečně moderní osamostatnělá výroba zboží na hromadný odbyt a zejm. pro obchod (trh) zahraniční, mezinárodní.

§ 2. Druhy průmyslu.

Lze lišiti:

1. průmysl *m e c h a n i c k ý* a *c h e m i e k ý* dle toho, změnil-li se zpracováním pouze forma (tvar), či sama podstata suroviny (na př. mechanické zpracování kovů, dřeva, kamene, hlíny, papíru, chemické zpracování řepy v cukr, sladu v pivo); některé živnosti náležejí k oběma kategoriím (na př. sklářství, pekařství);

2. průmysl *z e m ě d ě l s k ý*, je-li surovinami, jež zpracovává, úzce spojen s tuzemskou produkcí zemědělskou, j. mlynářství, lihovarství, pivovarství, cukrovarství, škrobařství, sušení čekanky a pod.), a *n e z e m ě d ě l s k ý*.

3. Již Adam Smith rozlišuje průmysl ze surovin *d o m á c í c h*, ježž zove *p ř i r o z e n ý m*, či průmysl, který zpracovává suroviny *d o v e z e n é* a ježž zove *plodem obchodu zahraničního*;

4. průmysl pracující na *m í s t n í* odbyt či na vzdálený trh *n á r o d n í* či *m e z i n á r o d n í*, kteréžto rozlišení docházelo výrazu i v právní úpravě dotyčných živností;

5. průmysl vyrábějící *p o l o t o v a r y* a *c e l o t o v a r y* (konečné produkty);

6. průmysl *h r o m a d n ý*, *p ř e p y c h o v ý* a *u m ě l e c k ý*.

Dle různého stupně, jehož dosahuje upotřebení práce a kapitálu při zpracování suroviny, aneb dle různé hodnoty, jaké se surovině zpracováním dostává, mluví se druhy o různé (pracovní či kapitálové) *i n t e n s i t ě* výroby průmyslové. Velmi rozmanitých hledisk užívá statistika pro rozlišení různých kategorií výroby průmyslové.

§ 3. Vývoj průmyslové výroby.

1. Vznikání jednotlivých odvětví průmyslové výroby i forem, v jakých se provozuje, jest výsledkem postupující *d ě l b y* práce, jíž se od uzavřeného hospodářství domácnostního odlučovaly jednotlivé druhy výroby průmyslové a stávaly se předmětem samostatné činnosti *v ý d ě l k o v é*, »živnostmi« v širším smyslu slova.